

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič kroz članak 4. Europske konvencije o ljudskim pravima

Zabrana ropstva i
prisilnog rada

Ažurirano 30. lipnja 2014.

Molimo nakladnike ili organizacije koji žele prevesti i/ili reproducirati cijelo ili dio ovoga izvješća u obliku tiskane ili elektroničke (web) publikacije da se obrate na adresu publishing@echr.coe.int kako bi dobili informacije o modalitetima autorizacije.

Ovaj je vodič pripremio Odjel za istraživanje i knjižnicu Direkcije *jurisconsult* i ne obvezuje Sud. Prvo izdanje ovog vodiča objavljeno je u prosincu 2012. godine. Ovo drugo izdanje ažurirano je sukladno stanju na 30. lipanj 2014. godine; ono može biti podvrgnuto uredničkim izmjenama.

Ovaj se vodič može preuzeti sa adrese www.echr.coe.int (*Jurisprudence – Analyse jurisprudentielle – Guides sur la jurisprudence*).

Za sve nove informacije u vezi s objavom pratite nalog Suda na Twitteru <https://twitter.com/echrpublication>.

Za ovaj prijevod, koji se objavljuje u dogovoru s Vijećem Europe i Europskim sudom za ljudska prava, odgovoran je isključivo prevoditelj.

© Vijeće Europe/Europski sud za ljudska prava, 2014.

Sadržaj

Naznaka čitateljima	4
I. Opća načela.....	5
A. Struktura članka 4.....	5
B. Načela tumačenja	5
C. Specifičan kontekst trgovine ljudima.....	6
II. Zabrana ropstva i prisilnog rada	7
A. Pravo da se ne bude podvrgnut ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu	7
1. Ropstvo	7
2. Odnos sličan ropstvu.....	7
B. Pravo da se ne bude podvrgnut prisilnom ili obvezatnom radu.....	8
C. Razgraničenja	10
1. Rad za vrijeme redovitog izdržavanja kazne ili uvjetnog otpusta na slobodu	10
2. Vojna služba ili civilna služba umjesto vojne službe	11
3. Služba koja se traži za vrijeme nepogode ili nesreće	12
4. Uobičajene građanske obveze	12
III. Pozitivne obveze	13
A. Pozitivna obveza uspostave odgovarajućeg pravnoga i upravnoga okvira	13
B. Pozitivna obveza poduzimanja operativnih mjera.....	14
C. Postupovna obveza da se provede istraga	14
Lista citiranih predmeta	16

Naznaka čitateljima

Ovaj vodič čini dio serije vodiča o sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud, Europski sud ili Strazburški sud) čija je svrha informiranje pravnika praktičara o temeljnim presudama koje je donio Sud. U ovom vodiču se analizira i rezimira sudska praksa u vezi s člankom 4. Europske konvencije za ljudska prava (u daljem tekstu: Konvencija ili Europska konvencija) do 30. lipnja 2014. godine. U njemu čitatelji će naći ključna načela u tome pitanju, te mjerodavne precedente.

Citirana sudska praksa je odabrana među vodećim, važnim i nedavno donesenim presudama.*

Presude Europskog suda služe ne samo kako bi se odlučilo o predmetima koji su mu dostavljeni nego i da bi se razjasnile, zaštitile i razvile norme Konvencije; one tako pridonose poštovanju obveza koje su preuzele države u svojstvu ugovornih stranaka (*Irska protiv Ujedinjene Kraljevine*, od 18. siječnja 1978., stavak 154., Serija A broj 25). Svrha sustava koji je uspostavljen Konvencijom je odlučivanje, u općem interesu, o pitanjima javne politike, čime se podižu norme za zaštitu ljudskih prava na višu razinu i širi sudska praksa u tom domenu na cijelu zajednicu država strana u Konvenciji (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], broj 30078/06, stavak 89., ESLJP 2012.).

---

* Citirana sudska praksa može biti na jednome i/ili drugome od dvaju službenih jezika (francuskome i engleskome) Suda i Europske komisije za ljudska prava. Osim ako nije drugačije naznačeno iza naziva predmeta, citirani predmeti odnose se na presude o meritumu koje je donijelo Vijeće Suda. Naznaka «(odluka)» upućuje na odluku Suda a naznaka «[VV]» znači da je predmet ispitalo Veliko vijeće.

I. Opća načela

Članak 4. Konvencije – Zabrana ropstva i prisilnog rada

- «1. Nitko se ne smije držati u ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu.
2. Nitko se ne smije siliti na prisilan ili obvezatan rad.
3. U svrhu tumačenja ovog članka, pojam «prisilni ili obvezatni rad» ne obuhvaća:
- a) svaki rad koji se u skladu s člankom 5. ove Konvencije zahtijeva od neke osobe (...) ili za vrijeme uvjetnog otpusta na slobodu;
  - b) svaku vojnu službu ili, u zemljama gdje se dopušta odbijanje obnašanja vojne službe zbog prigovora savjesti, drugu službu umjesto obvezatne vojne službe;
  - c) svaku službu koja se traži u slučaju nepogode ili nesreće koje ugrožavaju život ili blagostanje zajednice ;
  - d) svaki rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obveza.»

A. Struktura članka 4.

1. Članak 4. Konvencije, zajedno s člancima 2. i 3. Konvencije, ustoličuje jednu od temeljnih vrijednosti demokratskih društava (*Siliadin protiv Francuske*, stavak 112.; *Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 116).
2. Stavak 1. članka 4. Konvencije propisuje da se «nitko ne smije držati u ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu». Za razliku od većine ostalih materijalnih odredaba Konvencije, članak 4. st. 1. ne dopušta iznimke, niti derogaciju pod člankom 15. st. 2., čak niti u slučaju izvanrednog stanja koje ugrožava opstanak naroda (*C.N. protiv Ujedinjene Kraljevine*, stavak 65.; *Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 116.).
3. Stavak 2. članka 4. Konvencije zabranjuje prisilni ili obvezatni rad (*ibidem*).
4. Namjera članka 4. st. 3. nije «ograničiti» ostvarivanje prava zajamčenih stavkom 2., već «razgraničiti» sam sadržaj tog prava, budući da on tvori jednu cjelinu sa stavkom 2. te određuje što izraz «prisilan ili obvezatni rad» ne uključuje (*ibidem*, stavak 120.).

B. Načela tumačenja

5. Sud nikada nije smatrao kako su odredbe Konvencije jedina referenca za tumačenje prava i sloboda koji su sadržani u njoj. On je već davno istaknuo kako je jedno od temeljnih načela u području primjene odredaba Konvencije da se one ne primjenjuju u vakuumu. Kao međunarodni ugovor, Konvencija se mora tumačiti u svjetlu pravila tumačenja izraženih u Bečkoj konvenciji o pravu međunarodnih ugovora od 23. svibnja 1969. godine. Na temelju toga instrumenta, kako bi tumačio Konvenciju, Sud mora ustanoviti uobičajeno značenje koje se daje riječima u njihovome kontekstu i svjetlu predmeta i svrhe odredbe iz koje su one izvučene. On mora voditi računa o činjenici da je kontekst odredbe neki ugovor za učinkovitu zaštitu ljudskih prava pojedinaca i da se Konvencija mora čitati u cijelosti i tumačiti na način da promovira harmoniju i unutarnju koherentnost njezinih različitih odredaba. Potrebno je voditi i računa o svakome pravilu međunarodnoga prava koje je primjenjivo na odnose između ugovornih stranaka, te Konvenciju treba tumačiti koliko god je moguće na način koji je sukladan drugim pravilima međunarodnoga prava, čiji je ona integralni dio. Predmet i svrha Konvencije, kao instrumenta za zaštitu ljudskih bića, zahtijevaju tumačenje i primjenu njezinih odredaba na način da njezina jamstva budu praktična i učinkovita (*Rantsev protiv Cipra i Rusije*, stavci 273.-275.).

6. Kako bi tumačio pojmove sadržane u članku 4. Konvencije, Sud se oslanja na međunarodne instrumente, kao što su Konvencija o ropstvu iz 1926. godine (*Siliadin protiv Francuske*, stavak 112.), Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i praksi sličnih ropstvu (*C.N. i V. protiv Francuske*, stavak 90.), Konvencija MOR-a o prisilnom radu (br.29) (*Van der Mussele protiv Belgije*, stavak 32.), Konvencija Vijeća Europe o mjerama protiv trgovanja ljudima, te Protokol Ujedinjenih naroda za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (*Rantsev protiv Cipra i Rusije*, stavak 282.)

7. Važno je ne izgubiti iz vida ni posebna obilježja Konvencije ni činjenicu da je ona živi instrument koji treba tumačiti u svjetlu aktualnih životnih uvjeta, te da sve veća razina zahtjeva koja se traži u domenu ljudskih prava i temeljnih sloboda implicira, paralelno i neizostavno, veću odlučnost pri ocjeni povreda temeljnih vrijednosti demokratskih društava (*Siliadin protiv Francuske*, stavak 112.; *Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 118.).

C. Specifičan kontekst trgovine ljudima

8. Trgovina ljudima se ne spominje u članku 4., koji zabranjuje «ropstvo», «ropstvu sličan odnos» i «prisilni ili obvezatni rad» (*Rantsev protiv Cipra i Rusije*, stavak 272.).

9. Prema svojoj naravi i svrsi koja se sastoji od eksploatiranja drugoga, trgovina ljudima počiva na vršenju ovlasti vlasničkoga prava. U tom sustavu, prema ljudskim bićima postupa se kao prema robi koja se može prodati i kupiti, te podvrgnuti prisilnom radu, koji je često malo plaćen ili neplaćen, obično u industriji seksa, ali ne isključivo. Trgovina ljudima implicira usko nadgledanje aktivnosti žrtava, čija je sloboda kretanja često ograničena i koje se podvrgavaju nasilju i prijetnjama, te jadnim životnim i radnim uvjetima. Autori izvješća s obrazloženjem koje se odnosi na Konvenciju Vijeća Europe protiv trgovine ljudima okvalificirali su trgovinu ljudima kao moderan oblik svjetske trgovine robljem (*ibidem*, stavak 281.; *M. i drugi protiv Italije i Bugarske*, stavak 151.).

10. Nema dvojbe da trgovina ljudima šteti ljudskom dostojanstvu i temeljnim slobodama osoba žrtava trgovine, te da se ne može smatrati kompatibilnom ni s demokratskim društvom ni s vrijednostima sadržanim u Konvenciji (*Rantsev protiv Cipra i Rusije*, stavak 282.).

11. Dakle, imajući u vidu obvezu da tumači Konvenciju u svjetlu uvjeta aktualnog života, Sud smatra kako nije potrebno, u specifičnome kontekstu trgovine ljudima, određivati predstavlja li postupanje na koje se žali neki podnositelj zahtjeva «ropstvo», «ropstvu sličan odnos» ili «prisilan ili obvezatan rad» (*ibidem*). On smatra kako je trgovina ljudima po sebi, u smislu članka 3.a) Protokola iz Palerma i članka 4.a) Konvencije protiv trgovine ljudima, obuhvaćena opsegom članka 4. Konvencije (*ibidem*; *M. i drugi protiv Italije i Bugarske*, stavak 151.).

II. Zabrana ropstva i prisilnog rada

A. Pravo da se ne bude podvrgnut ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu

Članak 4. stavak 1. Konvencije

«1. Nitko se ne smije siliti na prisilan ili obvezatan rad.
(...).»

1. Ropstvo

12. Kada ispituje opseg pojma «ropstva» izraženoga u članku 4. Konvencije, Sud se poziva na klasičnu definiciju ropstva iz Konvencije o ropstvu, potpisane u Ženevi 25. rujna 1926. godine, koja propisuje kako je «ropstvo status ili stanje osobe nad kojom se vrše neke ili sve ovlasti koje proizlaze iz prava vlasništva» (*Siliadin protiv Francuske*, stavak 112.).

13. U predmetu *Siliadin protiv Francuske*, u kojem je podnositeljica zahtjeva, osamnaestogodišnja togoanska državljanka, morala raditi kao kućna pomoćnica petnaest sati dnevno bez dana odmora i plaće nekoliko godina, Sud je zaključio kako postupanje koje je ona pretrpjela predstavlja odnos sličan ropstvu i prisilni i obvezatni rad, ali ga nije okvalificirao kao ropstvo. Sud je ustanovio da, iako je podnositeljica zahtjeva jasno bila lišena osobne autonomije, ona nije bila držana u ropstvu i nad njom pravno nije vršeno stvarno vlasničko pravo koje bi ju svelo na «predmet» (stavak 122.).

14. U jednom nedavnom predmetu o navedenoj trgovini maloljetnom djevojkom, Sud je također smatrao da nema dostatno dokaza da bi se zaključilo kako je ona držana u ropstvu. On je istaknuo kako se ne može smatrati imajući u vidu okolnosti predmeta, čak i da se pretpostavi da je otac podnositeljice zahtjeva primio određeni iznos novca u okviru navodnoga braka, da takav novčani doprinos predstavlja cijenu prijenosa vlasništva, što bi pokrenulo pitanje ropstva. S tim u vezi, Sud je ponovo istaknuo kako brak ima duboko ukorijenjene društvene i kulturološke konotacije koje se mogu uvelike razlikovati od jednoga društva do drugoga i kako se, prema tomu, može razumno smatrati kako to plaćanje predstavlja dar jedne obitelji drugoj, tradiciju koja je zajednička brojnim različitim kulturama u suvremenome društvu (*M. i drugi protiv Italije i Bugarske*, stavak 161.).

2. Odnos sličan ropstvu

15. «Odnos sličan ropstvu» u smislu Konvencije znači obvezu pružanja svojih usluga pod prinudom, te je on u vezi s pojmom ropstva (*Seguin protiv Francuske* (odluka); *Siliadin protiv Francuske*, stavak 124.).

16. Glede pojma «odnos sličan ropstvu», ono što je zabranjeno jeste «osobito težak oblik negiranja slobode». On obuhvaća, «pored obveze pružanja određenih usluga drugome (...), obvezu «kmeta» da živi na imovini drugoga i nemogućnost da promijeni svoje stanje» (*ibidem*, stavak 123.).

17. Sud zapaža kako odnos sličan ropstvu predstavlja specifičan oblik prisilnoga ili obvezatnoga rada ili, drugim riječima, «otežavajući» prisilni ili obvezatni rad. Naime, temeljni element, prema kojemu se razlikuje odnos sličan ropstvu od prisilnoga ili obvezatnoga rada u smislu članka 4. Konvencije, jeste osjećanje koje ima žrtva kako je njezino stanje trajno i kako situacija ne može biti promijenjena. Sud je ustanovio kako je dostatno da to osjećanje počiva na navedenim objektivnim elementima, ili da ga izazivaju ili potaknu odgovorni za takvu situaciju (*C.N. i V. protiv Francuske*, stavak 91.).

18. U tome pogledu Sud je istaknuo kako je kućno ropstvo posebna vrsta kaznenoga djela koje se razlikuje od trgovine ljudima i eksploatacije, te da obuhvaća kompleksnu dinamiku, uključujući otvorene oblike prinude, ali i one koji su suptilniji, kako bi se postigla pokornost (*C.N. protiv Ujedinjene Kraljevine*, stavak 80.).

19. U predmetu *Siliadin protiv Francuske*, Sud je smatrao kako je podnositeljica zahtjeva držana u odnosu sličnome ropstvu zbog toga što je, pored činjenice što se od podnositeljice zahtjeva zahtijevalo da prisilno radi, bila maloljetna osoba bez sredstava, ranjiva i izolirana bez mogućnosti da živi negdje drugo osim u kući ljudi za koje je radila, gdje je bila na milosti i nemilosti oviseci u potpunosti o njima, zbog toga što je bila lišena slobode kretanja i nije imala slobodnog vremena (stavci 126.-127.). Vidi također presudu *C.N. i V. protiv Francuske* u kojoj je Sud zaključio da je prva podnositeljica zahtjeva bila držana u odnosu sličnome ropstvu, ali ne i druga podnositeljica zahtjeva (stavci 92.-93.).

B. Pravo da se ne bude podvrgnut prisilnom ili obvezatnom radu

Članak 4. stavak 2. Konvencije

« (...)

2. Nitko se ne smije siliti na prisilan ili obvezatan rad.

(...).»

20. Stavak 2. članka 4. Konvencije zabranjuje prisilan ili obvezatan rad (*Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 116.). Međutim, ta odredba ne precizira što se podrazumijeva pod «prisilnim ili obvezatnim radom», niti postoje upute o tome pitanju u raznim dokumentima Vijeća Europe koji se odnose na pripremne radove na Europskoj konvenciji (*Van der Mussele protiv Belgije*, stavak 32.).

21. U predmetu *Van der Mussele protiv Belgije*, Sud se oslonio na Konvenciju MOR-a (broj 29) koja se odnosi na prisilan ili obvezatan rad. U smislu te konvencije, izraz «prisilan ili obvezatan rad» znači «svaki rad ili usluga koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno». Sud je uzeo tu definiciju kao početnu točku pri tumačenju stavka 2. članka 4. Konvencije (*ibidem*, stavak 3.; *Graziani-Weiss protiv Austrije*; *Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 118.).

22. Istina je da se često koristi engleski termin *labour* u užem smislu fizičkoga rada, ali se prihvaća i šire značenje francuske riječi *travail*, te se potonje značenje treba zadržati u ovome kontekstu. Dokaz koji je Sud našao u tom smislu je definicija uvrštena u članku 2. stavak 1. Konvencije MOR-a (broj 29) («svaki rad ili usluga», *tout travail ou service* na francuskome, *all work or service* na engleskome), članku 4. stavak 3.d) Europske konvencije («svaki rad ili služba», *tout travail ou service* na francuskome, *any work or service* na engleskome) i samome nazivu Međunarodne organizacije rada (l'Organisation internationale du Travail, International Labour Organization), čije aktivnosti nisu ograničene samo na sferu fizičkoga rada (*Van der Mussele protiv Belgije*, stavak 33.).

23. Kako bi razjasnio pojam «rad» u smislu članka 4. stavak 2. Konvencije, Sud je precizirao da «prisilni ili obvezatni rad», zabranjen tom odredbom, nije nužno svaki rad koji se zahtijeva od neke osobe pod prijetnjom «kazne». Naime, potrebno je osobito uzeti u obzir narav i količinu rada. Te okolnosti omogućavaju razlikovanje «prisilnoga rada» od rada koji se može razumno očekivati od članova obitelji ili osobe s kojom se živi. U tome smislu, u predmetu *Van der Mussele protiv Belgije*, Sud je koristio pojam «nerazmjern teret» kako bi odredio je li jedan odvjetnik stažista bio podvrgnut obvezatnome radu kada se od njega zahtijevalo da besplatno zastupa klijente u svojstvu branitelja po službenoj dužnosti (stavak 39.; vidi, također, *C.N. i V. protiv Francuske*, stavak 74.).

24. Prvi pridjev, «prisilni», navodi na pomisao o fizičkoj ili psihičkoj prinudi. U vezi s drugim pridjevom, «obvezatan», on se ne odnosi na bilo kakav oblik pravne obveze. Primjerice, rad koji se mora obaviti na temelju ugovora koji je zaključen slobodnom voljom ne može biti obuhvaćen člankom 4. isključivo zbog toga što se jedna od ugovornih stranaka obvezala naspram druge da ga obavi i što će biti izložena sankcijama ako ne poštuje svoje potpisano obećanje (*Van der Mussele protiv Belgije*, stavak 34.). Mora se raditi o radu «koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne» i, osim toga, o radu koji je protivan volji određene osobe, za koji se ta osoba «nije ponudila dobrovoljno» (*ibidem*).

25. Sud ističe da je u globalnome izvješću «Cijena prisile», koje je usvojila Međunarodna organizacija rada 1999. godine, pojam «kazne» šire definiran, čime je potvrđena uporaba izraza «bilo kakva kazna». Dakle, on smatra kako «kazna» može ići do nasilja ili fizičke prisile, ali može imati i suptilnije oblike, psihičke naravi, kao što su prijetnje djelatnicima čiji je status ilegalan potkazivanjem policiji ili imigrantskim vlastima (*C.N. i V. protiv Francuske*, stavak 77.).

26. Sud je ustanovio kako je prvi kriterij, tj. «pod prijetnjom bilo kakve kazne», ustanovljen u predmetu *Van der Mussele protiv Belgije*, u kojem je podnositelj zahtjeva, odvjetnik stažista, bio izložen riziku da ga Vijeće odvjetnika (*le conseil de l'ordre des avocats*) skine sa liste stažista, ili odbije njegov zahtjev za upis u registar odvjetnika (stavak 35.), u predmetu *Graziani-Weiss protiv Austrije*, u kojem je odbijanje podnositelja zahtjeva, odvjetnika, da djeluje kao skrbnik, dovelo do stegovnih sankcija (stavak 39.), te u predmetu *C.N. i V. protiv Francuske*, u kojem je zapriječeno podnositeljici zahtjeva kako će biti vraćena u zemlju podrijetla (stavak 78.).

27. U predmetu *Siliadin protiv Francuske*, Sud je smatrao kako, iako podnositeljica zahtjeva, kao maloljetna djevojka, nije bila pod prijetnjom «kazne», ostaje činjenica da je ona bila u istovjetnoj situaciji u smislu percipirane težine prijetnje, budući da je bila adolescentica u stranoj zemlji, da je bila na francuskom teritoriju protuzakonito u strahu da će je uhititi policija. Taj strah je održavan, te su je držali u uvjerenju će se njezina situacija regulirati (stavak 118.).

28. U vezi s drugim kriterijem, tj. pitanjem je li se podnositelj zahtjeva dobrovoljno ponudio obaviti određeni rad (*Van der Mussele protiv Belgije*, stavak 36.), Sud je uzeo u obzir činjenicu, iako je nije smatrao odlučujućom, kako je podnositelj zahtjeva dao prethodnu suglasnost za obavljanje rada koji se od njega zahtijevao (*ibidem*; *Graziani-Weiss protiv Austrije*, stavak 40.).

28. Sud, prije svega, uzima u razmatranje sve okolnosti predmeta u svjetlu temeljnih ciljeva članka 4. kako bi odlučio je li zatražena usluga obuhvaćena zabranom «prisilnoga ili obvezatnoga rada» (*Van der Mussele protiv Belgije*, stavak 37.; *Bucha protiv Slovačke* (odluka)). Norme koje je elaborirao Sud kako bi procijenio što se može smatrati normalnim glede dužnosti članova neke profesije obuhvaćaju više pitanja, naime, izlaze li obavljene usluge iz okvira normalnih profesionalnih zadataka navedene osobe, jesu li usluge plaćene ili obuhvaćaju neki drugi činitelj kompenzacije, temelji li se obveza na konceptu društvene solidarnosti, te je li nametnut nerazmjerni teret (*Graziani-Weiss protiv Austrije*, stavak 38.; *Mihal protiv Slovačke* (odluka), stavak 64.).

29. Sud je zaključio kako se nijedno pitanje na temelju članka 4. ne pojavljuje u predmetu u kojem jedan uposlenik nije bio plaćen za obavljeni rad, ali je obavljao rad dobrovoljno, a pravo da se bude plaćen za rad nije bilo pobijano (*Sokur protiv Ukrajine*, (odluka)), u predmetu u kojem je podnositelj zahtjeva bio premješten na manje plaćeno radno mjesto (*Antonov protiv Rusije* (odluka)), u predmetu u kojem se prema Zakonu o pravu na socijalnu potporu zahtijevalo od podnositeljice da prihvati bilo koju vrstu rada, bilo da joj odgovara ili ne, pod prijetnjom reduciranja potpore u slučaju da odbije tako postupiti (*Schuitemaker protiv Nizozemske* (odluka)), i u predmetu u kojem se zahtijevalo od podnositelja zahtjeva, javnoga bilježnika, da reducira honorar kada radi za neprofitne organizacije (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije).

C. Razgraničenja

Članak 4. stavak 3. Konvencije

« (...)

3. U svrhu tumačenja ovog članka, pojam «prisilni ili obvezatni rad» ne obuhvaća :

a) svaki rad koji se u skladu s člankom 5. ove Konvencije zahtijeva od neke osobe na redovitom izdržavanju kazne ili za vrijeme uvjetnog otpusta na slobodu;

b) svaku vojnu službu ili, u zemljama gdje se dopušta odbijanje obnašanja vojne službe zbog prigovora savjesti, drugu službu umjesto obvezatne vojne službe;

c) svaku službu koja se traži u slučaju nepogode ili nesreće koje ugrožavaju život ili blagostanje zajednice ;

d) svaki rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obveza.»

30. Stavak 3. članka 4. doprinosi tumačenju stavka 2. Četiri alineje stavka 3., bez obzira na njihovu raznolikost, počivaju na vodećim idejama o općem interesu, društvenoj solidarnosti i normalnosti (*Van der Musselle protiv Belgije*, stavak 38.; *Karlheinz Schmidt protiv Njemačke*, stavak 22.; *Zarb Adami protiv Malte*, stavak 44.).

1. Rad za vrijeme redovitog izdržavanja kazne ili uvjetnog otpusta na slobodu

31. U članku 4. st. 3. a) naznačeno je da pojam «prisilni ili obvezatni rad» ne uključuje «svaki rad koji se zahtijeva od neke osobe na redovitom izdržavanju kazne» (*Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 119.) ili za vrijeme uvjetnog otpusta na slobodu.

32. Kako bi ustanovio što se mora smatrati «svakim radom koji se zahtijeva od neke osobe na redovitom izdržavanju kazne», Sud uzima u obzir prevladajuće norme u državama članicama (*ibidem*, stavak 128.).

33. Primjerice, kada je morao razmatrati rad koji se zahtijevao od jednog zatvorenika recidiviste čiji je otpust bio uvjetovan skupljanjem određenog iznosa ušteđevine, Sud je, prihvaćajući u potpunosti činjenicu kako je predmetni rad bio obvezatan, donio zaključak da članak 4. Konvencije nije povrijeđen, budući da su zahtjevi propisani člankom 4. stavak 3.a) bili ispunjeni (*Van Droogenbroeck protiv Belgije*, stavak 59.). Prema mišljenju Suda, rad koji se zahtijevao od podnositelja zahtjeva nije bio izvan granica onoga što je «uobičajeno» u tome kontekstu, budući da je bio namijenjen pomoći podnositelju zahtjeva da se reintegrira u društvo, te je bio pravno utemeljen na odredbama koje su imale ekvivalent u nekim drugim državama članicama Vijeća Europe (*ibidem*; *Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 121.; *De Wilde, Ooms et Versyp protiv Belgije*, stavak 90.).

34. U vezi s naknadom za rad zatvorenika, Komisija je istakla da članak 4. ne sadrži nijednu odredbu koja bi se odnosila na naknadu za rad zatvorenika (*Dvadeset jedan zatvorenik protiv Njemačke*, odluka Komisije; *Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 122.) Sud je istaknuo da su se stajališta o tome pitanju kasnije promijenila, što posebice proizlazi iz Europskih zatvorskih pravila iz 1987. godine i 2006. godine, u kojima se poziva na pravično plaćanje rada zatvorenika (*Zhelyazkov protiv Bugarske*, stavak 36.; *Floroiu protiv Rumunjske* (odluka), stavak 34.). Međutim, Sud je smatrao kako puka činjenica da neki zatvorenik nije plaćen za obavljeni rad ne znači sama po sebi da se takva vrsta rada ne može smatrati «radom koji se zahtijeva od neke osobe na redovitom izdržavanju kazne» (*ibidem*, stavak 33.).

35. U predmetu *Floroiu protiv Rumunjske*, primjerice, Sud je istaknuo kako zatvorenici mogu obavljati ili rad koji se plaća ili, u slučaju svakodnevnog upravljanja zatvorom, rad koji se ne plaća, ali omogućava ostvarivanje prava na smanjenje kazne, budući da im domaće pravo omogućava izbor između dviju vrsta rada nakon što budu informirani o uvjetima obavljanja obje vrste rada. Sud je konstatirao kako je podnositelju zahtjeva znatno smanjena kazna koju je trebao odslužiti, te kako, prema tomu, rad podnositelja zahtjeva koji je obavio nije bio u potpunosti neplaćen i kako se može smatrati «radom koji se zahtijeva od neke osobe na redovitom izdržavanju kazne» u smislu članka 4. stavak 3.a) Konvencije (st. 35.-37.).

36. Veliko vijeće je nedavno imalo priliku ispitivati pitanje obvezuje li članak 4. države ugovornice da integriraju zatvorenike koji obavljaju neki rad u svoje sustave socijalne sigurnosti, osobito sustav starosne mirovine. Sud je istaknuo kako, iako apsolutna većina država ugovornica na neki način uključuje zatvorenike u nacionalne sustave socijalne sigurnosti ili ih uključuje u sustav specifičnog osiguranja, samo mali broj njih uključuje uposlene zatvorenike u svoje mirovinske sustave. Smatrajući da austrijsko pravo odražava ove promjene europskog prava time što svim zatvorenicima pruža zdravstveno i osiguranje od nezgode, te što su uposleni zatvorenici uključeni u sustav osiguranja u slučaju nezaposlenosti, ali ne i u mirovinski sustav (*Stummer protiv Austrije* [VV], stavak 131.), Sud je zaključio da ne postoji dostatan konsenzus o pitanju uključivanja zatvorenika koji obavljaju neki rad u sustav mirovinskoga osiguranja. Sud je ustanovio kako, iako pravilo 26.17 Europskih zatvorskih pravila iz 2006. godine, koje predviđa da se u granicama mogućega zatvorenici koji obavljaju neki rad moraju uključiti u nacionalni sustav socijalnoga osiguranja, odražava razvojni trend, ne može se poistovjetiti s obvezom koja proizlazi iz članka 4. Konvencije. Stoga se obvezatni rad koji je podnositelj zahtjeva obavljao kao zatvorenik bez uključivanja u mirovinski sustav mora smatrati «radom koji se zahtijeva na redovitom izdržavanju kazne» u smislu članka 4. stavak 3.a) Konvencije (*ibidem*, stavak 132.; *Floroiu protiv Rumunjske* (odluka), stavak 32.).

2. Vojna služba ili civilna služba umjesto vojne službe

37. Članak 4. stavak 3.b) precizira kako se «prisilnim ili obvezatnim radom» – zabranjenim člankom 4. stavak 2. – ne smatra «svaka vojna služba ili, u zemljama u kojima se dopušta da se odbije obavljanje vojne službe zbog prigovora savjesti, druga služba umjesto obvezatne vojne službe» (*Bayatyan protiv Armenije* [VV], stavak 100., *Johansen protiv Norveške*, odluka Komisije).

38. U predmetu *W., X., Y. i Z. protiv Ujedinjene Kraljevine* (odluka Komisije), u kojemu su podnositelji zahtjeva bili maloljetni kada su angažirani u britanskoj vojsci, Komisija je ustanovila da je služba koju su oni obavljali obuhvaćena ograničenjima predviđenim člankom 4. stavak 3., te je pritužba kako takva služba predstavlja «prisilni ili obvezatni rad» odbijena kao očigledno neutemeljena imajući u vidu izričitu odredbu članka 4. stavak 2.b) Konvencije.

39. Međutim, Komisija je smatrala kako članak 4. pravi razliku između pojmova «odnos sličan ropstvu» i «prisilan ili obvezatan rad», te kako se ne mogu smatrati ekvivalentnim, iako se često preklapaju, te kako se klauzulom koja izričito isključuje vojnu službu iz opsega pojma «prisilnoga ili obvezatnoga rada» takva služba ne isključuje nužno u svim slučajevima iz ispitivanja čija je svrha ustanoviti je li ona obuhvaćena opsegom zabrane «ropstva» ili «odnosa sličnog ropstvu» (*ibidem*). Komisija je općenito ustanovila kako je obveza vojnika koji je angažiran nakon što je postao punoljetan da poštuje prava i obveze iz svojeg angažmana, te da ograničenje slobode i osobnih prava, koje iz njega proizlazi, ne dovodi do povrede prava da se ne bude podvrgnut «ropstvu» ili «odnosu sličnom ropstvu» (*ibidem*). Komisija je smatrala kako se maloljetnošću podnositelja zahtjeva, koji su angažirani uz suglasnost roditelja, ne može pripisati karakter odnosa koji je sličan ropstvu normalnome stanju jednog vojnika (*ibidem*).

40. Komisija je ustanovila vezu između članka 9. i članka 4. stavak 3.b) Konvencije, smatrajući kako potonji ostavlja izbor ugovornim strankama da priznaju ili ne priznaju pravo na prigovor savjesti. Dakle, ona je ustanovila kako su osobe koje su istaknule prigovor savjesti isključene iz zaštite na

temelju članka 9., koji se ne može tumačiti tako da jamči pravo da se ne bude podvrgnut kaznenome gonjenju u slučaju odbijanja vojne službe (*Bayatyan protiv Armenije* [VV], stavak 99.).

41. Međutim, Sud je smatrao kako alineja (b) članka 4. stavak 3. ne priznaje, niti isključuje, pravo na prigovor savjesti i kako, prema tomu, ne može služiti za razgraničavanje prava zajamčenih člankom 9. (*ibidem*, stavak 100.). Dakle, on je ustanovio da se članak 9. više ne treba tumačiti u svjetlu članka 4. stavak 3.b) u takvim slučajevima (*ibidem*, stavak 109.).

3. Služba koja se traži za vrijeme nepogode ili nesreće

42. Članak 4. stavak 3.c) isključuje iz opsega prisilnoga ili obvezatnoga rada svaku službu u okviru nepogode ili nesreće koja ugrožava život ili blagostanje zajednice. U tome kontekstu Komisija je ustanovila kako je obveza jednoga nositelja prava na lov da aktivno sudjeluje u plinjenju lisičićih rupa u svrhu borbe protiv epizootije – čak i ako je takva obveza mogla biti obuhvaćena pojmom prisilnoga rada – opravdana na temelju članka 4. stavak 3.c), koji dozvoljava službu u slučaju nepogode ili nesreće koja ugrožava život ili blagostanje zajednice, ili članka 4. stavak 3.d), koji također dozvoljava službu koja je dio uobičajenih građanskih obveza (*S. protiv Njemačke*, odluka Komisije). U jednom predmetu koji se odnosio na obvezu podnositelja zahtjeva da pruža stomatološke usluge jednu godinu u okviru javne stomatološke službe na sjeveru Norveške, dva člana Komisije su usvojila stajalište kako je ta služba bila služba koja se razumno zahtijevala od podnositelja zahtjeva u okviru nepogode koja ugrožava život ili blagostanje zajednice, te kako nije prisilni ili obvezatni rad (*I. protiv Norveške*, odluka Komisije).

4. Uobičajene građanske obveze

43. Članak 4. stavak 3.d) isključuje iz pojma prisilnoga ili obvezatnoga rada svaki rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obveza (*Van der Mussele protiv Belgije*, stavak 38.).

44. U predmetu *Van der Mussele protiv Belgije*, Sud je prihvatio kako je podnositelj zahtjeva, odvjetnik stažist, pretrpio štetu zbog činjenice da je obavljao poslove branitelja ponekad bez honorara i naknade troškova, ali da ta šteta, kompenzirana pogodnostima, nije bila prekomjerna. On je istaknuo da, premda i plaćeni rad može imati karakter prisilnoga ili obvezatnoga rada, neplaćanje honorara i naknade troškova predstavlja činitelj koji treba uzeti u obzir pri razmatranju pitanja što je razmjerno ili normalno u poslu. Istaknuvši kako na podnositelja zahtjeva nije stavljen nerazmjerni radni teret i kako je iznos troškova izravno proizašlih iz predmeta na kojima je radio bio relativno mali, Sud je zaključio kako u tome predmetu nije bilo obvezatnoga rada u smislu članka 4. stavak 2. Konvencije (stavci 34.-41.).

45. Sud je nedavno zaključio kako obveza nametnuta jednome liječniku da sudjeluje u radu hitne medicinske službe nije predstavljala prisilni ili obvezatni rad u smislu članka 4. stavak 2., te je proglasio relevantni dio zahtjeva nedopuštenim zbog očigledne neutemeljenosti (*Steindel protiv Njemačke* (odluka). U tome predmetu, Sud se oslonio na sljedeće razloge: i) usluge koje su morale biti pružene su bile plaćene i nisu prekoračile opseg uobičajenih profesionalnih zadataka liječnika, ii) sporna obveza se temeljila na konceptu profesionalne i građanske solidarnosti, te je njezina svrha bila suočavanje s urgentnim situacijama, i iii) teret nametnut podnositelju zahtjeva nije bio nerazmjerni.

46. Komisija i Sud su, također, istaknuli kako «svaki rad ili služba koji su dio uobičajenih građanskih obveza» uključuju: obveznu porotničku službu (*Zarb Adami protiv Malte*), obveznu vatrogasnu službu ili financijski prilog koji je potrebno platiti umjesto obavljanja službe (*Karlheinz Schmidt protiv Njemačke*), obvezu obavljanja besplatnih medicinskih pregleda (*Reitmayr protiv Austrije*), obvezu sudjelovanja u hitnoj medicinskoj službi (*Steindel protiv Njemačke*) ili pravnu obvezu nametnutu poduzećima u svojstvu poslodavaca da obračunaju i odbiju poreze, doprinose za socijalnu sigurnost itd. od plaća i naknada svojih uposlenika (*Društva W., X., Y. i Z. protiv Austrije*, odluka Komisije).

47. Međutim, kriteriji koji služe za razgraničavanje pojma obvezatan rad uključuju pojam normalnosti. Normalan rad po sebi može se pokazati abnormalnim ako se pri odabiru skupina ili osoba koje trebaju obaviti taj rad rukovodi diskriminirajućim činiteljima. Prema tomu, činjenica kako je Sud ustanovio da u nekim predmetima nije bilo prisilnoga ili obvezatnoga rada u smislu članka 4. ne znači da činjenice iz tih predmeta izlaze u potpunosti iz područja primjene članka 4. i, prema tomu, članka 14. (*Van der Musselle protiv Belgije*, stavak 43.; *Zarb Adami protiv Malte*, stavak 45.). Primjerice, svaka neopravdana diskriminacija između muškaraca i žena u vezi s obvezom obavljana građanske službe protivna je članku 14., u vezi s člankom 4. Konvencije (*ibidem*, stavak 83.; *Karlheinz Schmidt protiv Njemačke*, stavak 29.).

III. Pozitivne obveze

48. U predmetu *Siliadin protiv Francuske*, Sud je podsjetio kako je već ustanovio u vezi s odredbama Konvencije, kao što su članci 2., 3. i 8., da činjenica da se neka država uzdržava od nanošenja povreda zajamčenih prava nije dovoljna da se zaključi da se ona povinivala obvezama koje proizlaze iz članka 1. Konvencije (stavak 77.). S tim u vezi, Sud je ocijenio kako je ograničavanje poštovanja članka 4. Konvencije s isključivim ciljem usmjeravanja djelovanja državnih tijela protivno specifičnim međunarodnim instrumentima koji se odnose na to pitanje, te da lišava tu odredbu njezine biti (stavak 89.). Sukladno tomu, Sud je odlučio kako pozitivne obveze država nužno proizlaze iz članka 4. Konvencije.

A. Pozitivna obveza uspostave odgovarajućeg pravnoga i upravnoga okvira

49. Članak 4. zahtijeva da države članice učinkovito sankcioniraju svako djelo čiji je cilj svođenje neke osobe na ropstvo ili odnos sličan ropstvu, ili podvrgavanje prisilnome ili obvezatnome radu (*C.N. protiv Ujedinjene Kraljevine*, stavak 66.; *Siliadin protiv Francuske*, stavak 112.; *C.N. i V. protiv Francuske*, stavak 105.). Kako bi ispunile tu obvezu, države članice moraju uspostaviti pravni i upravni okvir kojim se zabranjuju i kažnjavaju takva djela (*Rantsev protiv Cipra i Rusije*, stavak 285.).

50. U posebnome kontekstu trgovine ljudima, Sud je istaknuo kako se i u Protokolu iz Palerma i u Konvenciji protiv trgovine ljudima spominje potreba usvajanja sveobuhvatnog pristupa borbi protiv trgovine ljudima, uključujući mjere sprječavanja trgovine i zaštite žrtava, pored mjera sankcioniranja trgovaca ljudima. Prema njegovome mišljenju, iz odredaba tih dvaju instrumenta jasno proizlazi da ugovorne države, među kojima su gotovo sve države članice Vijeća Europe, smatraju da samo kombinirane mjere koje se odnose na tri aspekta tog problema mogu omogućiti učinkovitu borbu protiv trgovine ljudima. Sud je, dakle, smatrao da su obveza kažnjavanja trgovine i kazneno gonjenje trgovaca ljudima samo jedan aspekt općih obveza država članica u borbi protiv toga fenomena, te da opseg pozitivnih obveza koje proizlaze iz članka 4. mora biti razmotren u širem kontekstu (*ibidem*).

51. Sud je, u vezi s tim, istaknuo kako skup jamstava predviđenih nacionalnim zakonodavstvom mora biti adekvatan kako bi jamčio konkretnu i učinkovitu zaštitu prava žrtava trgovine ili potencijalnih žrtava trgovine. On je, također, usvojio stajalište da, pored mjera kaznenoga prava koje su namijenjene kažnjavanju trgovaca ljudima, članak 4. zahtijeva od država članica da donesu odgovarajuće mjere kako bi regulirale djelatnosti koje se često koriste kao pokriće za trgovinu ljudima. Osim toga, zakonodavstvo država članica o imigraciji mora odgovoriti na pitanja koja se odnose na ohrabrivanje, pomaganje i toleriranje trgovine ljudima (*ibidem*). Od država se zahtijeva i da osiguraju edukaciju pripadnika službi odgovornih za provedbu zakona i imigraciju (*ibidem*, stavak 287.).

52. Sud je ustanovio kako kaznene odredbe koje su bile na snazi u relevantno vrijeme nisu osigurale podnositeljima zahtjeva konkretnu i učinkovitu zaštitu od djela koja su obuhvaćena primjenom članka 4. Konvencije u predmetima *Siliadin protiv Francuske* (stavak 148.), *C.N. i V. protiv Francuske* (stavak 108.) i *C.N. protiv Ujedinjene Kraljevine* (stavak 76.). S druge strane, u predmetu *Rantsev protiv Cipra i Rusije*, na temelju dokaza koje je imao na raspolaganju, te imajući u vidu granice jurisdikcije Rusije u vezi s činjenicama predmeta, Sud je ustanovio kako u ruskome pravnome i upravnome okviru nema takvih praznina glede trgovine ljudima (st. 301.-303.; vidi, također, *V.F. protiv Francuske* (odluka) i *J.A. protiv Francuske* (odluka)). Sud je, također, istaknuo da je Cipar prekršio svoje obveze zbog toga što, usprkos dokazima o trgovini ljudima na Cipru i problemima koji su navedeni u različitim izvješćima, a prema kojima policija zadužena za ciparsku imigraciju te pravne praznine ohrabruju trgovinu ženama prema Cipru, vizni režim za umjetnike nije pružio gđici Rantsev praktičnu i učinkovitu zaštitu od trgovine i eksploatacije (stavci 290.-293.).

B. Pozitivna obveza poduzimanja operativnih mjera

53. Na temelju članka 4. državi se može, u određenim okolnostima, nametnuti obveza da poduzme konkretne mjere kako bi zaštitila žrtve, ili potencijalne žrtve, od postupanja koje je protivno tome članku (*Rantsev protiv Cipra i Rusije*, stavak 286.; *C.N. protiv Ujedinjene Kraljevine*, stavak 67.). Kako bi postojala pozitivna obveza da se poduzmu konkretne mjere u nekom predmetu, potrebno je dokazati kako su državne vlasti imale ili morale imati saznanja o okolnostima kojima bi se moglo konstatirati da postoji razuma sumnja da je neka osoba bila podvrgnuta, ili se nalazila u stvarnoj i neposrednoj opasnosti da bude podvrgnuta, postupanju protivnome članku 4. Konvencije. Ako se ispostavi da je to tako i da one nisu poduzele odgovarajuće mjere u okviru svojih nadležnosti kako bi otklonile problem u kojem se nalazi ta osoba, ili rizik od takve situacije, članak 4. Konvencije će biti povrijeđen (*ibidem*).

54. Ne gubeći iz vida poteškoće koje ima policija pri obnašanju svojih funkcija u suvremenim društvima, ni operativne izbore koji se moraju napraviti u smislu prioriteta i resursa, obveza da se poduzmu operativne mjere mora se tumačiti na način koji ne nameće vlastima nemogući ili prekomjeran teret (*ibidem*, stavak 68.; *Rantsev protiv Cipra i Rusije*, stavak 287.).

55. U predmetu *Rantsev protiv Cipra i Rusije* greške policije su bile višestruke: ona nije istražila je li gđica Rantsev bila predmetom trgovine, ona je odlučila da je povjeri na pritvorsko čuvanje M.A., te nije poštovala odredbe domaćega prava. Prema tomu, Sud je zaključio da ciparske vlasti nisu poduzele mjere kako bi zaštitile kćerku podnositelja zahtjeva, gđicu Rantsev od trgovine (stavak 298.).

56. U predmetu *V.F. protiv Francuske*, u potpunosti svjestan opsega fenomena trgovine nigerijskim ženama u Francuskoj i poteškoćama vlasti u vezi s identificiranjem tih osoba s ciljem omogućavanja njihove zaštite, Sud je samo konstatirao, u svjetlu okolnosti predmeta, kako podnositeljica zahtjeva nije pokušala upozoriti vlasti o svojoj situaciji. Sud je, dakle, ustanovio kako dokazni elementi koje je predočila podnositeljica zahtjeva nisu dostatni kako bi se ustanovilo da su policijske vlasti znale ili morale znati da je ona žrtva mreže trgovine ljudima u momentu kada su odlučile da je protjeraju.

C. Postupovna obveza da se provede istraga

57. Članak 4. Konvencije nameće postupovnu obvezu provedbe istrage kada postoje uvjerljivi razlozi da se sumnja kako su prava neke osobe koje jamči ta odredba povrijeđena (*C.N. protiv Ujedinjene Kraljevine*, stavak 69.; *Rantsev protiv Cipra i Rusije*, stavak 288.).

58. Sud je istaknuo kako obveza da se provede istraga ne ovisi o pritužbi žrtve ili njezinoga srodnika: vlasti moraju djelovati čim im slučaj bude predložen. Kako bi bila učinkovita, istraga mora biti neovisna o osobama koje su sudjelovale u događajima. Ona, također, mora omogućiti identificiranje i sankcioniranje odgovornih. To je obveza koja se ne odnosi na rezultat, nego na sredstva. Zahtjev

promptnosti i razumne revnosnosti je implicitan u svim predmetima, kada je moguće spasiti neku osobu iz situacije koja je štetna, istraga mora biti provedena žurno. Žrtva ili srodnik mora biti uključen u postupak do stupnja koji je potreban kako bi se zaštitili njihovi legitimni interesi (*ibidem*).

59. U predmetima u vezi s međunarodnom trgovinom ljudima, države članice imaju ne samo obvezu provesti istragu na domaćoj razini o činjenicama koje su se desile na njihovome vlastitome teritoriju nego i surađivati učinkovito s nadležnim vlastima drugih država koje su bile uključene u istragu o činjenicama koje su se desile izvan njihovoga teritorija (*ibidem*, stavak 289.).

60. U predmetu *Rantsev protiv Cipra i Rusije*, Sud je zaključio da ruske vlasti nisu provele istragu o mogućoj uvučeniosti pojedinaca i mreža koje djeluju u Rusiji u trgovinu gđicome Rantsev prema Cipru (stavak 308.). Nasuprot tomu, u predmetu *M. i drugi protiv Italije i Bugarske*, Sud je ustanovio kako nije bilo trgovine ljudima imajući u vidu okolnosti predmeta, ali da bi Bugarska snosila odgovornost u suprotnom slučaju (stavak 169.). Osim toga, on je dalje istaknuo kako su bugarske vlasti pružile pomoć podnositeljima zahtjeva, surađivale i konstantno kontaktirale s talijanskim vlastima (stavak 169.).

Lista citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom vodiču upućuje na presude i odluke koje je donio Sud, te na odluke i izvješća Europske komisije za ljudska prava («Komisija»).

Osim ako nije drugačije naznačeno poslije naziva predmeta, citirani predmeti se odnose na presude o meritumu koje je donijelo vijeće Suda. Naznaka «(odluka)» upućuje na odluku Suda a naznaka «[VV]» znači da je predmet ispitalo Veliko vijeće.

Hiperlinkovi za citirane predmete u elektroničkoj verziji vodiča usmjereni su prema bazi HUDOC (<<http://hudoc.echr.coe.int>>) koja omogućava pristup sudskoj praksi Suda (presude i odluke Velikoga vijeća, Vijeća i Odbora, priopćeni predmeti, savjetodavna mišljenja, pravni sažetci iz Informativne bilješke o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izvješća) te rezolucije Odbora ministara.

Sud donosi presude i odluke na engleskome i/ili francuskome, njegova dva službena jezika. Baza podataka HUDOC omogućava pristup i prijevodima nekih od glavnih predmeta Suda na više od trideset neslužbenih jezika. Osim toga, ona sadrži linkove za stotinjak *online* zbirki sudske prakse koje su producirale treće osobe.

—A—

Antonov protiv Rusije (odluka), br. 38020/03, od 3. studenoga 2005.

—B—

Bayatyan protiv Armenije [VV], broj 23459/03, ESLJP 2011.

Bucha protiv Slovačke (odluka), broj 43259/07, od 20. rujna 2011.

—C—

C.N. protiv Ujedinjene Kraljevine, broj 4239/08, od 13. studenoga 2012.

C.N. i V. protiv Francuske, broj 67724/09, od 11. listopada 2012.

—D—

De Wilde, Ooms i Versyp protiv Belgije, od 18. lipnja 1971., Serija A broj 12

Društva W., X., Y. i Z. protiv Austrije, broj 7427/76, odluka Komisije od 27. rujna 1976., Odluke i izvješća 7

Dvadeset jedan zatvorenik protiv Njemačke, br. 3134/67 i 20 drugih, odluka Komisije od 6. travnja 1968, Zbirka 27

—F—

Floroiu protiv Rumunjske (odluka), broj 15303/10, od 12. ožujka 2013.

—G—

Graziani-Weiss protiv Austrije, broj 31950/06, od 18. listopada 2011.

—I—

I. protiv Norveške, broj 1468/62, odluka Komisije od 17. prosinca 1963.

—J—

J.A. protiv Francuske (odluka), broj 45310/11, od 27. svibnja 2014.

Johansen protiv Norveške, broj 10600/83, odluka Komisije od 14. listopada 1985. godine, Odluke i izvješća 44

—K—

Karlheinz Schmidt protiv Njemačke, od 18. srpnja 1994., Serija A broj 291-B

—M—

M. i drugi protiv Italije i Bugarske, broj 40020/03, od 31. srpnja 2012.

Mihal protiv Slovačke (odluka), broj 31303/08, od 28. lipnja 2011.

—R—

Rantsev protiv Cipra i Rusije, broj 25965/04, ESLJP 2010 (izvodi)

Reitmayr protiv Austrije, broj 23866/94, odluka Komisije od 28. lipnja 1995.

—S—

S. protiv Njemačke, broj 9686/82, odluka Komisije od 4. listopada 1984., Odluke i izvješća 39

Schuitemaker protiv Nizozemske (odluka), broj 15906/98, od 4. srpnja 2010.

Seguin protiv Francuske (odluka), broj 42400/98, od 7. ožujka 2000.

Siliadin protiv Francuske, broj 73316/01, ESLJP 2005-VII

Sokur protiv Ukrajine (odluka), broj 29439/02, od 26. studenoga 2002.

Steindel protiv Njemačke (odluka), broj 29878/07, od 14. rujna 2010.

Stummer protiv Austrije [VV], broj 37452/02, ESLJP 2011.

—V—

V.F. protiv Francuske (odluka), broj 7196/10, od 29. studenoga 2011.

Van der Mussele protiv Belgije, od 23. studenog 1983., Serija A broj 70

Van Droogenbroeck protiv Belgije, od 24. lipnja 1982., Serija A broj 50

—W—

W., X., Y., i Z. protiv Ujedinjene Kraljevine, broj 3435/67 i 3 druge odluke Komisije od 19. srpnja 1968., Zbirka 28

—X—

X. protiv Njemačke, broj 8410/78, odluka Komisije od 13. prosinca 1979., Odluke i izvješća 18

—Z—

Zarb Adami protiv Malte, broj 17209/02, ESLJP 2006-VIII
Zhelyazkov protiv Bugarske, broj 11332/04, od 9. listopada 2012.